

УДК 159.923.2

Ревякіна О. Г.

кандидат біологічних наук,
докторант кафедри психології управління
Державного вищого навчального закладу
«Університет менеджменту освіти» (м. Київ)
м. Київ, вул. Артема, 52-а
e-mail :revelina@ya.ru

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Предметом нашого дослідження з'явилися фактори, що впливають на особистісне здоров'я студентів у період навчання у вищій школі. Метою нашої роботи був аналіз факторів і їх класифікація. Методологія дослідження включає в себе визначення і відбір факторів для аналізу, а також класифікацію та систематизацію для забезпечення системного підходу до проблеми їх впливу на формування здорової особистості студентів. Виявилося, що в процесі навчання на формування особистості студентів впливають індивідуально-особистісні, соціально-економічні фактори та фактори освітнього середовища. Результати дослідження можна використовувати при організації навчального процесу вищих навчальних закладів, а також у роботі психологів і педагогів. Індивідуально-особистісні, соціально-економічні, та фактори освітнього середовища можуть впливати як негативно, так і позитивно на формування здорової особистості, що необхідно враховувати в навчальній та виховній роботі вищих навчальних закладів.

Ключові слова: фактори, освітнє середовище, здорова особистість, формування особистості.

Постановка проблеми. Проблема особистісного здоров'я студентської молоді все частіше стає предметом уваги психологів і педагогів. Важливість цієї проблеми для вітчизняної психології багато в чому обумовлена змінами, які відбуваються в житті нашого суспільства. Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується складною, неоднозначною ситуацією в усіх сферах життя, що не може не відбитися на особистісному розвитку молодих людей. Сучасному суспільству потрібні активні члени з адекватним орієнтуванням, які вміють відстояти свої принципові життєві позиції і упоратися з негативними життєвими обставинами, здатні знаходити конструктивне рішення у проблемних ситуаціях [2, 6, 9].

Ці вимоги знаходять відображення в оновленій освітній парадигмі, нових освітніх стандартах, вимогах суспільства до змісту і якості вищої освіти. Перед системою освіти постає проблема розвитку у студентів здатності адаптування до нових соціально-культурних вимог; здатності до самоаналізу і аналізування навколишнього світу; готовності до самореалізації з адекватним оцінюванням наслідків своїх вчинків [4, 5, 8, 12].

У зв'язку з цим для вітчизняної системи освіти особливої актуальності набуває проблема створення умов для формування та всебічного розвитку особистості, здатної до самоактуалізації, творчого сприйняття світу та соціально значущої діяльності, спрямованої на розвиток суспільства. Велике значення при цьому має стан особистісного здоров'я молодих людей. Незважаючи на велику кількість публікацій та досліджень на тему особистісного здоров'я, проблема формування і розвитку здорової особистості залишається недостатньо вивченою [1, 3, 7, 10].

Молоді люди як потенціал нації визначають майбутнє суспільства. Завдання вищої школи — підготувати молоду людину до життя в XXI столітті. Стан сучасної освіти не відповідає швидкісному темпу сучасного життя. По-перше, людство вступило в новий період цивілізації — інноваційний, характерна риса якого — постійна змінюваність знань, технологій, інформації, обставин, стилю життя тощо. По-друге, сучасна цивілізація істотно розширила комунікативне середовище. Щоб у таких умовах бути ефективною в діяльності, вона повинна бути самодостатньою, здатною свідомо діяти в «хащах» комунікацій. Отже, на перший план в освіті має виступити особистість, її розвиток. По-третє, нові часи вимагають коректування системи цінностей, яка включає в себе почуття гуманізму, моральної відповідальності, патріотизму, національної єдності.

Аналіз останніх досліджень. Незважаючи на безліч робіт, присвячених проблемі розвитку особистості, у вітчизняній і зарубіжній літературі практично відсутні дослідження, присвячені систематичному опрацюванню психолого-педагогічних питань формування та розвитку здорової особистості молодих людей студентського віку. Не розроблена психолого-педагогічна модель формування і розвитку здорової особистості. Подібна модель повинна містити в собі як узагальнений опис факторів, що впливають на формування і розвиток здорової особистості, так і конкретизацію цих факторів стосовно специфіки різних вікових груп і категорій населення. Розкриття закономірностей і умов, що забезпечують розвиток здорової особистості, може сприяти забезпеченню повноцінного розвитку людини, її конструктивній і продуктивній участі в житті сучасного суспільства.

У сучасній науці, як педагогічній, так і психологічній, спостерігається інтерес до освітнього середовища вищої школи як до феномена, який володіє певними параметрами, що впливають на формування здорової особистості студентів. Вплив факторів середовища на особистість вивчали Ж. Піаже, К. Роджерс, А. Маслоу та ін. У роботах Л. Виготського, Д. Ельконіна, Г. Костюка, С. Максименко, М. Боришевського навчання показано як вагомий фактор саморозвитку, спосіб організації розвитку і саморозвитку учнів.

Важливою науково-практичною проблемою є узгодження процесу саморозвитку зі специфікою вікового розвитку особистості. Потреба у самовдосконаленні, здатність до саморозвитку найбільш актуальні в юнацькому віці, адже саме на цей час припадає особистісне і професійне самовизначення особистості, формуються її ціннісні орієнтації та особистісні смисли, відбувається усвідомлення молодою людиною себе як суб'єкта в різних

площинах власного становлення: соціального, психологічного, духовного (В. Татенко, С. Максименко, Л. Куликова). Саме в цей період особливо важливо створити середовище, де активними суб'єктами розвитку мають виступати не тільки безпосередньо учні, а й оточуючі їх дорослі: вчителі, наставники, батьки (Д. Ельконін, О. Газман, С. Кульневич). Загальні підходи до організації такого середовища розглянуті в роботах багатьох вчених (Л. Виготський, Д. Ельконін, Г. Цукерман, Г. Костюк, С. Максименко, М. Боришевський).

К. Платонов і Г. Голубев виділяють дідактогенні — психічні стани учнів, пов'язані з неадекватною поведінкою і діями педагога, і пропонують алгоритм управління настроєм учнів, намічають шляхи усунення негативних психічних станів.

Н. Басова підкреслює, що здоров'я студентів перебуває в прямій залежності від структури освітнього процесу. Серед інших факторів називаються психолого-педагогічні, що відображають безпосередній вплив освітнього процесу, соціокультурні, комунікаційні.

С. Кондратьєв, А. Реан виділяють такий фактор, як тенденція до стереотипізації і проєціювання, яка чітко проявляється в тих викладачів, які не намагаються розширити свої знання про психологічні особливості учнів, стереотипно мислять при оцінці, не розвивають в собі звички до самоаналізу. В. Куніцина відзначала, що необхідна терпимість у відносинах, ставлення до справжніх достоїнств і недоліків інших людей як до своїх власних. Значення фактора спілкування щодо продуктивності навчально-виховного процесу виділяли А. Макаренко, Б. Ананьєв, Л. Божович, А. Запоріж, А. Леонтєв, М. Лісіна, Б. Ломов, А. Мудрик, В. Мясіщев.

В. Якуніним було проведено дослідження з вивчення емоційно-комунікативної поведінки студентів в конфліктних ситуаціях соціальної взаємодії, що викликають у його учасників стан фрустрації. В. Якунін припустив існування зв'язку між показниками фрустрації як психічного стану з різнорідними структурними компонентами особистості.

В даний час зростає інтерес як педагогів, так і психологів до освітнього середовища як феномена з певними параметрами, що характеризують навчальний заклад як середовище проживання людини. Щодня студенти проводять у стінах вищих навчальних закладів 6–8 годин, тому так важливо, щоб умови освітнього середовища сприяли становленню молодої людини як професіонала, формуванню різнобічної, соціально-активної, самостійної, творчої, компетентної, зрілої і здорової особистості.

Метою нашої роботи є аналіз факторів, що негативно або позитивно впливають на формування та розвиток особистості студентів в процесі навчання у вищій школі.

Виклад основного матеріалу. Здорова особистість прагне до самопізнання і світопізнання, усвідомлює і приймає себе як унікальну особистість зі своїми особливостями, здатна до адекватної самооцінки своїх здібностей і можливостей, має власні переконання. Поведінка особистісноздорових молодих людей доцільна й відповідає нормам соціальної моралі. Поважаючи

інших, вони мають почуття власної гідності. Абсолютно вільні у виборі, але несуть відповідальність за своївчинки.

Для аналізу факторів, що впливають на формування особистості студентів в процесі навчання, принциповим є усвідомлення системності та комплексності впливу цих факторів. Крім того, всі фактори впливають на студента одночасно, причому не у вигляді простої суми, а як складний взаємодіючий комплекс. При цьому спостерігається посилення або ослаблення сили одного фактора під впливом іншого. Фактори, що впливають на особистість молоді в процесі навчання у вищій школі, можна розділити на індивідуально-особистісні, соціально-економічні, організаційні та психологічні освітні фактори. Своє рідне поєднання цих факторів задає середу з певними характеристиками і з різними розвиваючими можливостями.

До групи соціально-економічних факторів можна віднести соціальний статус батьків, рівень матеріального забезпечення, якість життя як систему показників, що характеризують ступінь реалізації життєвих стратегій людей, задоволення їх життєвих потреб. Несприятливі економічні умови, неповноцінне харчування, спосіб життя як система недоцільною поведінки можуть призводити послідовно до фізичного ослаблення організму і порушення правильного розвитку мозку і взагалі особистості. Фізичне виснаження призводить до ослаблення організму, швидкого виснаження розумових сил і разом з тим перешкоджають формуванню здорової особистості. Комплексні продумані дії на всіх рівнях управління, спрямовані на формування здорової особистості на основі популяризації здорового способу життя, підвищення доходів населення, доступності медичного обслуговування та освіти, поліпшення якості харчування та житлових умов здатні поліпшити якість життя людей і зміцнити їх впевненість у завтрашньому дні.

До соціально-економічних умов можна також віднести відсутність громадської діяльності. Де немає суспільної діяльності, там немає і повного розвитку особистості. Без суспільної діяльності особистість зупиняється на певному щаблі свого розвитку, представляючись більш-менш байдужим до суспільних потреб, вона є пасивним членом суспільства, позбавленим тій самодіяльності, яка служить запорукою нормального розвитку суспільного життя і міцного розвитку державності.

До цього треба додати, що природним наслідком відсутності правильно організованої суспільної діяльності у формі самоврядування є неробство і бездіяльність, яка знаходить в цьому випадку особливо сприятливі умови переважно в більш забезпечених класах суспільства. Тим часом неробство, чим би воно не було обумовлено, призводить природним чином до пониження розумової працездатності, до втрати розумового матеріалу за час бездіяльності, до недостатнього удосконалення нервово-психічних механізмів і взагалі до морального і фізичного виродження.

До індивідуально-особистісних факторів відносять стать, тип вищої нервової діяльності, темперамент, конституцію, задатки, фізіологічні та психологічні особливості, спадкові захворювання або нахил до них. Тип вищої нервової діяльності – це сукупність вроджених і придбаних протягом жит-

тя під дією зовнішнього середовища властивостей нервової системи, що визначають темперамент і характер. Як інтегративна система особистість розвивається відразу в трьох напрямках: раціональному, вольовому й емоційному, причому цей розвиток відбувається одночасно.

При аналізі факторів, що впливають на студента в процесі навчання у вищій школі, необхідно враховувати, що перші курси припадають на ранній юнацький період (16–17 років), який пов'язаний з виникненням нового рівня самосвідомості і появою здатності і потреби пізнати самого себе як особистість, що породжує у підлітка прагнення до пізнання самого себе, порівнянні себе з іншими, самооцінкою, самоствердженням і самовираженням. Цей віковий етап характеризується теоретичними формами мислення, пізнавальними інтересами, здатністю управляти своєю поведінкою, почуттям відповідальності, формуванням ціннісних орієнтацій, стійких зразків поведінки. На останніх курсах навчання у вищій школі молоді люди знаходяться вже в пізньому юнацькому періоді, а іноді і в періоді ранньої дорослості (23–25 років), що характеризується виникненням нового особистісного утворення — самовизначення. Самовизначення ґрунтується на стійко сформованих інтересах і прагненнях молодої людини, цінностях і ідеалах, спирається на сформованість самосвідомості та світогляду.

Враховуючи, що особистість формується протягом усього періоду навчання у вищій школі, необхідно, щоб фактори освітнього середовища позитивно впливали на формування і розвиток здорової особистості. Для цього необхідна наявність добре організованого навчального процесу та матеріальної бази вишу, психологічний супровід студентів протягом усього періоду навчання, ефективна виховна робота зі студентами, контакт з батьками молоді тощо.

До організаційних факторів освітнього середовища можна віднести цілі і завдання вишу, його політику, наявність виховної роботи, організацію праці та відпочинку, дотримання санітарних норм, забезпечення задоволення фізіологічних потреб. Окремо потрібно виділити грамотну організацію навчального процесу, а саме: наявність хорошої навчально-методичної бази, бібліотеки, висококваліфікованого кадрового складу вишу.

До психологічних факторів освітнього середовища відносять загальний психологічний фон як вищу в цілому, так і міжособистісні відносини.

Висновки. Таким чином, ми можемо з упевненістю сказати, що проблема факторів, які впливають на формування і розвиток здорової особистості молодої людини в процесі навчання у вищій школі, не може вважатися повністю дослідженою адекватно існуючому стану справ у психологічній та педагогічній практиці. Проблема вимагає подальшого вивчення з урахуванням комплексного впливу факторів, їх взаємодії і взаємовпливу.

Умови освітнього середовища мають сприяти становленню молодої людини як професіонала, формуванню різнобічної, соціально активної, самостійної, творчої, компетентної, зрілої і здорової особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Бек А. Техники когнитивной психотерапии / А. Бек // Московский психиатрический журнал. — 1996. — № 3. — С. 40–49.
2. Васильева О. С. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки: учеб. пособ. для высш. учеб. заведений / О. С. Васильева, Ф. Р. Филатов. — М.: Изд. центр «Академия», 2001. — С. 58–64.
3. Деркач А. А. Медико-акмеологические основания повышения стрессоустойчивости психического здоровья управленцев к экстремальным ситуациям / А. А. Деркач, Ю. Н. Казаков // Мир психологии. — 2008. — № 3. — С. 177–186.
4. Дружинин В. Н. Когнитивные способности: структура, диагностика, развитие / В. Н. Дружинин. — М.: ПЕР СЕ; СПб.: ИМАТОН, 2001. — С. 120–123.
5. Журавлева И. В. Социальные факторы ухудшения здоровья населения // Россия трансформирующееся общество / под ред. В. А. Ядова. — М.: КАНОН-пресс-Ц, 2001. С. 506–519.
6. Лебедев С. А. Философия науки: краткая энциклопедия (основные направления, концепции, категории) / С. А. Лебедев. — М.: Академич. проект, Альма Матер, 2007. — С. 48–50.
7. Психология здоровья / под ред. Г. С. Никифорова. — СПб.: Питер, 2006. — С. 52–55.
8. Психология: учебник / под ред. А. А. Крылова. — М.: ПБОЮЛ М. А. Захарова, 2001. — С. 66–69.
9. Руткевич А. М. От Фрейда к Хайдеггеру: критический очерк экзистенциального психоанализа / А. М. Руткевич. — М.: Политиздат, 1985. — С. 63–68.
10. Сайко Э. В. Здоровье как явление социального бытия и основание действенной силы человека в его эволюции / Э. В. Сайко // Мир психологии. — 2000. — № 1(21). — С. 3–11.
11. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Л. Д. Столяренко. — Ростов н /Д.: Феникс, 2005. — С. 73–75.
12. Хватова М. В. Акмеологические ресурсы психологического здоровья: история и теория проблемы / М. В. Хватова // Акмеология. — 2010. — № 3 (35). — С. 86–95.
13. Юдин Б. Г. Здоровье человека как проблема гуманитарного знания / Б. Г. Юдин // Философия здоровья. — М.: ИФ РАН, 2001. — С. 62–78.

References

1. Bek A. Tekhniky kohnnytvnoy psykhoterapy / A. Bek // Moskovskyy psykhyatrycheskyy zhurnal. — 1996. — #3. — S. 40–49.
2. Vasyl'eva O. S. Psykholohyya zdorov'ya cheloveka: etalony, predstavlenyya, ustanovky: ucheb. posob. dlya vyssh. ucheb. zavedenyy / O. S. Vasyl'eva, F. R. Fylatov. — M.: Yzd. tsentr «Akademya», 2001. — S. 58–64.
3. Derkach A. A. Medyko-akmeolohycheskye osnovanyua povyshenyua stressoustoychyvosty psykhycheskoho zdorov'ya upravlentsev k ekstremal'nyim sytuatsyyam / A. A. Derkach, Yu. N. Kazakov // Myr psykholohyy. — 2008. — # 3. — С. 177–186.
4. Druzhynyn V. N. Kohnnytvnyye sposobnosty: struktura, dyahnostyka, razvytye / V. N. Druzhynyn. — M.: PER SE; SPb.: YMATON, 2001. — S. 120–123.
5. Zhuravleva Y. V. Sotsyal'nyye faktory ukhudshenyua zdorov'ya naselenyya // Rosssyya transformyruyushcheesya obshchestvo / pod red. V. A. Yadova. M.: Yzd-vo «KANON-press-Ts», 2001. С. 506–519.
6. Lebedev S. A. Fylosofiyya nauky: kratkaya entsyklopedyya (osnovnyye napravlenyya, kontsept-syy, katehoryy) / S. A. Lebedev. — M.: Akademych. proekt, Al'ma Mater, 2007. — S. 48–50.
7. Psykholohyya zdorov'ya / pod red. H. S. Nykyforova. — SPb.: Pyter, 2006. — S. 52–55.
8. Psykholohyya: uchebnyk / pod red. A. A. Krylova. — M.: PBOYUL M. A. Zakharova, 2001. — S. 66–69.
9. Rutkevych A. M. Ot Freyda k Khaydehheru: krytycheskyy ocherk akzystantsyal'noho psykhanalyza / A. M. Rutkevych. — M.: Polytyzdat, 1985. — S. 63–68.
10. Sayko E. V. Zdorov'e kak yavlenye sotsyal'noho bytyua y osnovanye deystvennoy syly cheloveka v eho evolyutsyy / E. V. Sayko // Myr psykholohyy. — 2000. — #1(21). — S. 3–11.

11. Stolyarenko L. D. *Osnovy psykholohyy* / L.D. Stolyarenko. — Rostov n /D.: Fenyks, 2005. — S. 73–75.
12. Khvatova M. V. *Akmeolohycheskye resursy psykholohycheskoho zdorov'ya: ystoryya y teoryya problemy* / M. V. Khvatova // *Akmeolohyya*. — 2010. — #3 (35). — S. 86–95.
13. Yudyn B. H. *Zdorov'e cheloveka kak problema humanytarnoho znanyya* / B. H. Yudyn // *Fylosofiya zdorov'ya*. — M.: YF RAN, 2001. — S. 62–78.

Ревакина Е. Г.

кандидат биологических наук,
докторант кафедры психологии управления
Государственного высшего учебного заведения «Университет менеджмента
образования» (г. Киев)

**ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ
ВОЗРАСТЕ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ**

Резюме

Предметом нашего исследования явились факторы, влияющие на личностное здоровье студентов в период обучения в высшей школе. Целью нашей работы был анализ факторов и их классификация. Методология исследования включает в себя определение и отбор факторов для анализа, а также классификацию и систематизацию для обеспечения системного подхода к проблеме их влияния на формирование здоровой личности студентов. Выяснилось, что в процессе обучения на формирование личности студентов влияют индивидуально-личностные, социально-экономические факторы и факторы образовательной среды. Результаты исследования можно использовать при организации учебного процесса высших учебных заведений, а также в работе психологов и педагогов. Индивидуально-личностные, социально-экономические факторы и факторы образовательной среды могут оказывать как негативное, так и позитивное влияние на формирование здоровой личности, что необходимо учитывать в учебной и воспитательной работе высших учебных заведений.

Ключевые слова: факторы, образовательная среда, здоровая личность, формирование личности.

Revyakina Elena, Ph.D.

Ph.D. doctoral student at the Department of Psychology
State university «University Education Management» (Kyiv),

**FEATURES PERSONALITY DEVELOPMENT IN ADOLESCENCE
IN LEARNING IN HIGH SCHOOL**

Abstract

The subject of our research were the factors affecting the personality health of students during their studies in high school. The intention of our work was to analyze the factors and their classification. Research methodology includes identification and selection factors for the analysis and classification and systematization to ensure a systematic approach to the problem of their impact on the formation of a healthy personality of students. Revealed that in the learning process on the formation of the personality of students affect individual, personality, socio-economic and educational environment factors. Results of the study can be used in the educational process of higher education institutions, as well as in the work of psychologists and educators. Individual and personal, socio-economic factors and educational environment can have both negative and positive impact on the formation of healthy personality, which should be considered in the academic and educational work in higher education.

Key words: factors, educational environment, healthy personality, the formation of personality.

Стаття надійшла до редакції 06.04.2014